

**Peter Dellgran, Ola Fransson, Karin Jonnergård och
Birgitta Jordansson, gästredaktörer**

Ett transformerat forskningsområde

Detta temanummer är ett resultat av en av totalt fyra forskningskonferenser som under senare år har anordnats av det nationella nätverket för professionsforskning. Nätverket bildades 2008 med stöd från FAS och avsikten var att samla forskare med intresse för frågor kring olika professionella grupper med akademisk utbildning – deras situation, villkor och utveckling, eller andra fenomen som kan relateras till professionalisering.

Studier av yrkesgrupper och professioner var länge en relativt exklusiv sociologisk företeelse. Då var forskarna på området färre och antalet grupper med anspråk på professionsstatus också relativt färre. Men med tiden har – framför allt genom högskolans expansion och utbildningspolitiska reformer – såväl antalet högskolebaserade professionsutbildningar som antalet forskare inom dessa ökat. Fler yrken har på det här sättet akademiserats och fler personer har tagit en

doktorsexamen i det ämne man fick sin grundutbildning i. Detta har resulterat i ett expanderande och delvis transformerat forskningsfält. Vi har fått fler disputerade med forskningsintresse för sitt egna professionella fält eller, i antropologiska termer, sin egen stam och sitt eget territorium (som till exempel socionomer, sjuksköterskor, journalister och lärare).

Den aktuella konferensen genomfördes i Göteborg 2010 och samarrangerades med Centrum för professionsstudier (CPS) vid Malmö högskola, Forum för professionsforskning (FPF) vid Linnéuniversitetet, samt Institutionen för arbetsvetenskap och Centrum för forskning om offentlig sektor (CEFOS), båda vid Göteborgs universitet. Konferensen var betitlad *Den reglerade(n)de professionen – professioner och politik*.

Peter Dellgran, professor,
Institutionen för socialt arbete,
Göteborgs universitet
peter.dellgran@socwork.gu.se

Ola Fransson, FD,
Centrum för professionsstudier (CPS),
Malmö högskola
ola.fransson@mah.se

Karin Jonnergård, professor,
Ekonomihögskolan,
Linnéuniversitetet
karin.jonnergard@lnu.se

Birgitta Jordansson, FD, lektor,
Institutionen för arbetsvetenskap,
Göteborgs universitet
birgitta.jordansson@av.gu.se

Konferensen samlade drygt 70 forskare som representerade en lång rad olika ämnen och lärosäten i Sverige. Totalt genomfördes 35 presentationer och ungefär en tredjedel av dessa berörde på olika sätt lärare och skolområdet. Det återspeglar sannolikt att professionalisering och relationer mellan utbildning, yrkespraktik och forskning i allra högsta grad står högt på den politiska dagordningen inom just skolområdet. Ingen utbildning och ingen yrkesutövning har väl under så lång tid varit så omdebatterad, i sådan omfattning blivit föremål för återkommande politisk reformering, samt präglats av så stora spänningar mellan olika aktörer som just lärarutbildningen och lärarna. Det blev med andra ord ett tidens tecken att många forskare med intresse för lärområdet kom att delta på konferensen.

Över huvud taget återspeglade konferensen ett växande intresse för frågor kring offentlig styrning, kontroll och reglering av professionell yrkesverksamhet och utbildning. Inte minst har allt fler professionsforskare kommit att orientera sig mot frågeställningar och analyser som fokuserar på hur organisations- och professionsmässiga strukturer och processer är relaterade till varandra. Också detta är ett tidens tecken. Spridningen av alla de fenomen som brukar inrymmas i paraplybegreppet *New Public Management* (NPM) har riktat ljuset mot frågor om professionella gruppers handlingsutrymme och autonomi. Inom i stort sett alla professionella fält handlar det ytterst om en slags kamp mellan olika aktörer om hur det praktiska arbetet ska utformas, vad utbildningen ska innehålla, vad forskningen ska syssla med etc.

En vanlig föreställning för ett antal decennier sedan var att professionerna, de etablerade såväl som de då framväxande, var en viktig drivkraft bakom välfärdsstatens expansion (och betydande förändringar i den sociala och klassmässiga strukturen). Professionerna sågs som handlande subjekt, vars blandning av altruism och egenintresse och i samspel med staten, var en bland flera faktorer som låg bakom en offentlig expansion och samhällelig omvandling. Under senare decennier har den bilden förändrats ganska radikalt. Nu riktas mycket större intresse mot frågor som har att göra med hur olika professioner påverkas av politiska reformer och förändringar inom den offentliga sektorn (nya styrningsmodeller, marknadsorientering, privatiseringar, resursminskningar etc). Om man tolkar forskningen på området framstår professionerna snarast som objekt – offer för diverse svårigheter och politiska förändringar i en turbulent tid. Det må vara en överdrift, men det kan tolkas som att professionerna nu fångas för att behålla sina landvinningar i termer av jurisdiktion, kunskapsmonopol, status, materiella belöningar och arbetsvillkor, snarare än att vara en pådrivande politisk kraft. Det finns med andra ord anledning att ställa frågan om vilken politisk roll som professionerna idag egentligen har, såväl generellt som inom sina respektive verksamhetsområden!

Den nyss nämnda transformeringen av professionsstudieområdet (som gäller både nationellt och internationellt) har inneburit att vi har fått ett ökat inslag av ”inifrånstudier”. Det har bland annat fört med sig ett ökat forskningsintresse för relationer och dynamik mellan utbildning, yrkespraktik och forskning inom olika professionsområden. Det finns stundtals en – ibland mycket tydlig, ibland implicit – nyttoaspekt inbyggd i denna forskningsexpansion och det ökade intresset för professionsforskning. Såväl staten och utbildningsanordnare som organiserade yrkesintressen formulerar löpande krav och behov av forskning och ökad forskningsanknytning. Vetenskaplig kunskap och akademisering (helst genom etableringen av ett eget högskoleämne, egna professorer och egen forskarutbildning) uppfattas fortfarande av många som en kungsväg mot professionalisering. Det handlar bland annat om att forskningen ska motsvara instrumentella kunskapsbehov som att till exempel möjliggöra en bättre forskningsanknytning av grundutbildningen eller höja kvaliteten i yrkesutövningen. Men intresset för forskning och vetenskaplig kunskap handlar också om att stärka professionens legitimitet, status och kontroll över den egna kunskapsbasen, yrkespraktiken och utbildningen.

New Public Management och de nya styrtekniker som har upprättats i dess namn och som har fått en stark utbredning inom offentlig sektor ligger som en gemensam nämnare för de artiklar som ingår i detta temanummer. De belyser olika delar av offentlig verksamhet och de relaterar samtliga till hur NPM också får en kraftfull inverkan på professionerna och det professionella yrkesutövandet. Symptomatiskt kommer flera av artiklarna att röra skolans område, men också andra yrkesgruppers förändrade villkor kommer att belysas.

* * *

Utbildningsfältet har under lång tid präglats av omfattande omvandlingar. Utifrån rubriken *Läraryrket mellan autonomi och statliga reformideologier* diskuterar Niklas Stenlås vad dessa förändringar innebär för lärarprofessionen. Ansvar för utbildningssystemet har flyttats från statlig till kommunal nivå, friskolor och konkurrens mellan olika skolor som redskap för att höja kvaliteten har fått en alltmer framträdande betydelse. De reformideologier som alltså i hög grad även präglar utbildningssektorn har inte genererats ur behov sprungna ur utbildningssystemet och frågan är om de inte därmed på ett negativt sätt bidragit till lärarnas möjligheter att utöva sitt yrke.

Välfärdsstatens omvandling, avregleringen och de nya styrformerna i förhållande till läraryrket diskuteras även i Peter Liljas artikel *Lärarlegitimation – profes-*

sionalisering med förbinder? Han tar kraven på certifiering och yrkeslegitimation som exempel på reformprogram som i ökande utsträckning används som medel för att stärka den professionella statusen. Men vad får detta för konsekvenser för läraryrkets professionella ställning på lång sikt? Diskussionen tar avstamp både i de statliga direktiven och i de möjligheter som lärarfacken har då det gäller att påverka den framtida utvecklingen.

Att certifiering av yrkeskunskaperna skulle innebära ökad kvalitet är en spridd föreställning och omfattar även verksamheter för yngre barn. Jens-Christian Smeby redovisar en undersökning baserad på ett urval förskolelärare och barnskötare i Norge i sin artikel *Profesjonalisering av förskoleläreryrket?* Via ett frågeformulär som skickats ut till dessa båda yrkesgrupper kan han analysera betydelsen av utbildningen i den praktiska verksamheten och han ställer frågan huruvida förskolelärarutbildningen främst syftar till att certifiera en bestämd yrkesgrupp inom förskoleverksamheten eller om den även bidrar till en professionalisering av yrkeskåren.

Även Ulf Lundström och Karolina Parding tar en utgångspunkt i lärarprofessionen och i de förändringar denna står inför i samband med avregleringar och marknadsiering av svenskt skolväsende. Utifrån friskolereformen diskuterar de i sin artikel *Lärares upplevelser av friskolereformen – effekter av marknadsieringen av den svenska gymnasieskolan* hur den ökande konkurrensen från alternativa skolformer påverkar vardagen för den enskilde läraren. Idealtypiskt har lärarnas villkor under lång tid präglats av professionens och byråkratins logiker. Numera får dessa konkurrens av den marknadslogik som i allt högre grad genomsyrar offentlig verksamhet, vilket får implikationer för lärarnas arbete.

Artiklarna har mestadels fokuserat på själva yrkesgrupperna och hur dessa påverkats av förändrade villkor till följd av *New Public Management*. Ett steg vidare tas i en artikel med titeln *Det kontrollerade chefskapet – variationer i genusmärkta verksamheter* där författarna Lisa Björk, Tina Forsberg Kankkunen och Eva Bejerot tar utgångspunkt i de organisatoriska förutsättningarna. Utifrån ett genusperspektiv fokuserar de på hur nya kontroll- och styrtekniker tar sig olika uttryck i olika kommunala verksamheter. Studien visar att snarlika kontrolltekniker får olika konsekvenser i kvinno- respektive mansdominerade organisationer. Det handlar om kön, men det handlar även om hur verksamheterna definieras som manligt respektive kvinnligt kodade. Chefer och administratörer i den tekniska förvaltning som ingår i undersökningen visar sig ha helt andra möjligheter att förhålla sig till dessa tekniker än de chefer och administratörer som representerar omsorgsförvaltningen.

Även Maria Blomgren och Caroline Waks tar sin utgångspunkt i organisationen. I sin artikel *Öppna jämförelser inom hälso- och sjukvården – en utmaning mot den*

professionella byråkratin? diskuterar de betydelsen av rankningar och kvalitetsredovisningar som styrmedel inom offentlig sektor. Utifrån ett nationellt system som utarbetats för att jämföra kvaliteten inom sektorn analyserar de vad detta får för konsekvenser för det professionella yrkesutövandet.

Den senaste utvecklingen inom välfärdsområdet har också gett upphov till nya yrken som påverkar verksamheten för redan etablerade professioner. Ett nytt yrkes framväxt och dess påverkan på en etablerad profession är ett övergripande tema i Ulrika Järkestig Berggrens artikel *Framväxten av ett nytt yrke och dess påverkan på professionellas handlingsutrymme*. Hon tar sin utgångspunkt i en socialpolitisk reform – psykiatrireformen från 1995 – som etablerar personligt ombud som yrke. Reformen handlade bland annat om att stänga mentalsjukhusen och erbjuda boende ute i samhället för personer med psykiska funktionshinder. De personliga ombuden har till uppgift att stödja dessa personer i utslussningen i samhället och bidra till en ”normalisering av livsvillkoren”. De personliga ombuden kommer att befinna sig på ett socialpsykiatriskt fält där bland annat både psykiatri och socialtjänst har varit tunga aktörer. Enligt direktiven ska de ha nära samarbete med professionella inom detta fält men artikeln problematiserar förhållandena genom att diskutera hur inrättandet av personliga ombud som en ny yrkesgrupp påverkar handlingsutrymmet för de professionella.